

MARCIN POLKOWSKI

TITUS BRANDSMA IN HET ENGELS
VOOR EEN INTERNATIONAAL PUBLIEK:
THE COLLECTED WORKS (EERSTE EN TWEEDE DEEL)

Elisabeth Hense en Joseph Chalmers, redacteuren. *Titus Brandsma. Mysticism in Action*. The Collected Works of Titus Brandsma. Vol. 1, Edizioni Carmelitane, 2021, 382 blz. ISBN: 978-88-7288-199-6.

Elisabeth Hense en Joseph Chalmers, redacteuren. *Titus Brandsma. Letters to the Family*. The Collected Works of Titus Brandsma. Vol. 2, Edizioni Carmelitane, 2021, 512 blz. ISBN: 978-88-7288-205-4.

DOI: <http://doi.org/10.18290/rh23715sp-22>

De naam Titus Brandsma geniet internationaal steeds grotere bekendheid, wat ook voor neerlandici aanleiding moet zijn om aan zijn werk meer aandacht te wijden. Deze karmeliet, journalist, mysticus en geleerde, werd op 15 mei 2022 heilig verklaard door Paus Franciscus. Die belangrijke gebeurtenis ging niet voorbij aan de katholieke gemeen-

Dr hab. MARCIN POLKOWSKI is docent Nederlandse letterkunde bij de Katolicki Uniwersytet Lubelski Jana Pawła II. Zijn specialisatie is de interactie tussen literaire cultuur en religie in de Lage Landen. Correspondentieadres: Katedra Literatury Niderlandzkiej KUL, Al. Raławickie 14, 20-950 Lublin, Polen; e-mail: marcin.polkowski@kul.pl; ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-5854-2027>.

schap wereldwijd. Caroline Weijers, ambassadeur van het Koninkrijk der Nederlanden aan het Vaticaan, wees erop dat de waarden van Titus Brandsma, in het bijzonder “love in order to counteract injustice, enmity and inequality, and courage in the face of evil” een blijvende inspiratie zowel voor gelovigen als ongelovigen zijn (Sailer). Deze waarden hebben in de wereld van vandaag niets aan relevantie verloren. We kunnen verwachten dat de toenemende belangstelling onder wetenschappers voor het gedachtengoed van Titus Brandsma ook tot de indirecte resultaten van zijn canonisatie zal behoren. Om aan de behoefte van onderzoekers te voorzien, zijn in de laatste twee jaren een aantal nieuwe publicaties over de Nederlandse Karmeliet verschenen, en de reeks voor een internationaal leespubliek beschikbare levensbeschrijvingen nog verder uitgebreid werd. In deze bijdrage worden twee delen van de Verzamelde Werken van Titus Brandsma onder de loep genomen. Beide zijn in het Engels, wat bewijst dat Titus Brandsma langzamerhand een internationaal fenomeen aan het worden is. Dit is ook voor mij de aanleiding geweest om de beide banden samen te bespreken, hoewel zij qua thema onderling verschillen: het eerste deel van *The Collected Works of Titus Brandsma* onder redactie van Elisabeth Hense en Joseph Chalmers is voornamelijk gewijd aan mystiek en maatschappelijk engagement, terwijl het tweede egodocumenten, Brandsma’s brieven naar zijn familieleden, omvat.

MYSTICISM IN ACTION:

HET PARADOX VAN MYSTIEK ALS DAADKRACHTIG HANDELEN

De redacteuren van de tot nu toe verschenen delen van de reeks *Collected Works of Titus Brandsma* zijn geen onbekenden bij iedereen die zich de laatste jaren in het onderzoek naar de Nijmeegse Karmeliet verdiept heeft. Dr. Elisabeth Hense is wetenschappelijk medewerkster van het Titus Brandsma Instituut van de Radbouduniversiteit Nijmegen en tegelijkertijd verbonden aan het Forschungsinstitut der Deutschen Provinz der Karmeliten (Bamberg) (“Dr. E.H. Hense”). Joseph Chalmers was tussen 1995 en 2007 Generaal Prior van de Karmel, en is auteur van enkele belangrijke publicaties op het gebied van de spiritualiteit (“Fr. Joseph Chalmers”).

Vanuit het Titus Brandsma Instituut werd al enige tijd nagedacht over de totstandkoming van een kritische uitgave van de werken van Titus Brandsma (*Verzamelde werken*). Van vele teksten van Brandsma bestond er jarenlang geen moderne kritische editie, terwijl de meeste verspreid waren over archieven, waartoe de toegang beperkt bleef. Het plan om deze voor de Titus-Brandsmastudie belangrijke bronnen te ontsluiten is nu voor een belangrijk deel gerealiseerd. De beoogde zevendelige uitgave, waarvan twee delen nu beschikbaar zijn, vormt verder een aanvulling op de reeds bestaande reeks digitale tekstuutgaven die op de website *The Writings of Titus Brandsma* sinds 2014 gepubliceerd worden. Volgens de auteurs van deze website, die ook het toegankelijk maken van de oeuvre van Brandsma nastreven, zal het redactieproces van zijn volledige

geschriften naar schatting nog meer dan tien jaar duren (“About”). Dankzij de inspanning van Dr. Anne-Marie Bos, wetenschappelijk medewerkster van het Titus Brandsma Instituut, die de drijvende kracht achter dit project is, zijn tot nu toe tientallen langere of kortere stukken (artikelen, lemmata, toespraken, preken, boekfragmenten, brieven, gedichten, enzovoorts) getranscribeerd. Met *The Collected Works* krijgt men nu een tweede, hieraan complementaire schat aan bronmateriaal over de Nederlandse heilige.

De eerste twee banden zijn aanvankelijk in het Duits verschenen (Hense, *Mystiek*; Hense en De Jel, *Briefe*). Hiermee werd ongetwijfeld de grondslag gelegd voor de huidige Engelstalige editie, waarvan de twee banden respectievelijk in 2021 en 2022 verschenen. Op het ogenblik van schrijven zijn de volgende twee delen in de maak en zullen naar verwachting in de loop van 2023 verschijnen (*Verzamelde werken*).

De titel van de eerste band, *Mysticism in Action*, geeft kernachtig weer wat de essentie van de Christelijke spiritualiteit voor Titus Brandsma was. Enerzijds benadrukte Brandsma herhaaldelijk het belang van de mystiek, waaraan hij een innoverende betekenis gaf als een wederzijdse vereniging met God die zich via de naastenliefde, zelfs tot het heroïeke toe, zou moeten openbaren. Dit aspect van het gedachtengoed van Brandsma werd door Anne-Marie Bos recentelijk de “belichaamde” mystiek genoemd (Bos 178-179). Anderzijds was Brandsma zeer praktisch ingesteld. Zijn mystieke vertrouwen in God was voor hem geen reden voor quiëtisme. Integendeel, om van zijn innige band met God te getuigen leidde hij naar buiten een zeer actief sociaal leven als katholiek journalist, lid van talrijke organisaties (onder meer verbonden met zijn geliefde Friesland), bisschoppelijk adviseur en hoogleraar. In de jaren '30 van de twintigste eeuw werd hij in Nederland een erkende ‘public intellectual’ die vanuit de katholieke hoek zijn bezorgdheid uitsprak over de opkomst van achtereenvolgens het communisme en het nationaalsocialisme. De redenen voor dit engagement lagen, zoals de redacteurs terecht vaststellen, in zijn innerlijk leven:

The most striking characteristic of Titus Brandsma’s personality seems to be that he looked at everything in life from a considered Christian perspective, based profoundly on his intimate relationship with Christ and his courageous Christian discipleship. (Hense en Chalmers, *Mysticism in Action* 27)

In *Mysticism in Action* kan de lezer daarom genieten van een breed assortiment van teksten van Titus Brandsma, die niet alleen zijn kijk op mystiek laten zien, maar in even grote mate zijn grote sociale betrokkenheid toelichten. De redacteurs zijn er goed in geslaagd om een evenwicht tussen deze twee aspecten te vinden. Hun keuze omvat negen en twintig verschillende teksten (of tekstclusters) die tot verschillende genres behoren. Men treft hier niet alleen de belangrijke academische rede uit 1932 over het Godsbegrip aan, die als hoeksteen van Brandsma’s theologisch en filosofisch denken kan worden beschouwd, maar ook talrijke minder bekende teksten, waaronder een aantal brieven, artikelen en toespraken.

Het geheel wordt ingeleid door een beknopte biografie (*Mysticism in Action* 6-26), waarin de resultaten van recent onderzoek (met name de biografieën van Henk Aukes en

Ton Crijnen) opgenomen zijn. Afzonderlijke teksten zijn telkens voorafgegaan door een beschouwing over “background and context”, wat voor de lezer, die vaak juist die contextualisering nodig heeft, een nuttige handreiking is. De bronteksten zijn altijd voorzien van voetnoten, wat evenwel handig is.

Slechts een keer kwam een (trouwens verwaarloosbare) onnauwkeurigheid voor, wanneer de redacteurs het “schrijverke” uit het gelijknamige gedicht van Guido Gezelle als “calathus” vertaalden (in de toelichting heet het “a genus of ground beetle”), terwijl het beestje juist op het water leefde, en daardoor onmogelijk calathus kon zijn, maar een draaikever of watertor, hoogstwaarschijnlijk een exemplaar van het genus *gyrinus natans* (*Mysticism in Action* 199, noot 5; vgl. Gezelle 258). Soms schijnen de toelichtingen (tenminste vanuit het perspectief van een neerlandicus) overbodig te zijn, bijvoorbeeld wanneer we leren dat de gulden “Dutch currency prior to the Euro” was, maar we mogen niet vergeten dat dit feit tegenwoordig bij een internationaal (dus ook: niet Europees) leespubliek geen ‘common knowledge’ meer is (Hense en Chalmers, *Mysticism in Action* 252, noot 5).

Dergelijke kleinigheden kunnen ons niet ervan weerhouden om dit boek als een zeer geslaagde bijdrage tot het onderzoek naar de spiritualiteit van Titus Brandsma te zien, die zelfs monumentaal mag heten. Men moet bovendien waardering uitspreken voor het team van vertalers. Ze wisten het soms nogal ingewikkelde proza van Titus Brandsma, die een voorliefde voor complexe bijzinnen had, in vlekkeloos Engels om te zetten. Omdat het eerste deel van *The Collected Works* een representatief maar desnoods beperkt keuze uit Brandsma’s uitgebreid en sterk gevarieerd oeuvre in verband met de mystiek en de uitwerking ervan biedt (zijn belangrijk lemma “Mystiek” uit de *Katholieke Encyclopedie* ontbreekt hier, bijvoorbeeld), is het daarom te verwachten dat de resterende teksten over deze thema in het geplande vierde deel (*Mysticism: Particulars and Fundamentals*) zullen verschijnen.

LETTERS TO THE FAMILY:
PROZA (EN POËZIE) VAN HET ALLEDAAGSE LEVEN
IN EGODOCUMENTEN

De tweede band omvat de correspondentie van Titus Brandsma uit de jaren 1895-1942. De opzet van deze kritische editie was holistisch. De redacteurs verantwoordden deze beslissing als volgt: “To publish the complete collection allows for a better view on the specific relationship Titus Brandsma had with members of his family network and his inner urge to contact these persons.” (Hense en Chalmers, *Letters* 13). Om dit bronmateriaal voor de lezer nog toegankelijker te maken, hebben de redacteurs de omvangrijke correspondentie van Titus niet alleen chronologisch gerangschikt maar ook verder onderverdeeld in een aantal kleinere hoofdstukken, bestaande uit biografische episoden, die voor de mysticus aanleiding waren om met zijn familieleden door middel van een brief

(of briefkaart) te communiceren. Deze episoden hebben telkens een thematisch karakter (bijvoorbeeld “Pope Pius XI”, “Dokkum” of “The visit to the United States (1935)”) en worden uitvoerig gedocumenteerd in een apart stuk dat als inleiding tot de bronteksten dient door een deskundige op dit terrein. Deze werkwijze verschaft niet alleen de nodige context, maar helpt de lezer bovendien een inzicht te krijgen in Brandsma’s bewogen leven. Omdat in al deze egodocumenten meerdere personen worden genoemd, wiens gegevens en betekenis moeilijk te achterhalen zou zijn, helpt een uitvoerig notenapparaat de lezer om ze makkelijk te identificeren.

Hoewel de titel de suggestie opwekt dat familierelaties centraal zullen staan, dankzij de opzet van dit boek verkrijgt de lezer veel nieuwe kennis over Brandsma’s maatschappelijk engagement, zijn sociale interesses, en vooral de ontoombare energie waarmee hij zich inzette op verschillende gebieden als karmeliet, hoogleraar en journalist. De reizen van Brandsma worden op kaarten geïllustreerd, wat een tastbare, ruimtelijke dimensie aan het historische betoog toevoegt. Ook kan men de plaatsen, die Brandsma bezocht of woonde, bijvoorbeeld Rome, Niagara Falls of Nijmegen, als het ware met zijn ogen zien, omdat deze editie reproducties bevat van alle postkaarten die hij stuurde. Hoewel het overgrote deel van de brieven inderdaad voor de ouders, broers of zussen, en verdere familieleden geschreven werden, vinden wij hier bijvoorbeeld de brieven die Titus noodgedwongen tegelijkertijd aan familieleden en aan de prior van het Karmelietenklooster in Nijmegen vanuit Polizeigefängnis Scheveningen en Durchgangslager Amersfoort stuurde.¹ Dit is uiteraard geen vergissing (en niet alleen omdat de prior een lid van zijn tweede, geestelijke familie kan worden genoemd). Het feit dat *Letters to the Family* een breder sociale kring omvat dat uitsluitend de geboortefamilie van Titus Brandsma is vanuit het perspectief van de lezer een voordeel. Dit deel kan hierdoor als opzichzelfstaand geheel geraadpleegd worden.

Heel interessant voor een Poolse lezer is bijvoorbeeld het feit dat Titus Brandsma kennelijk nogal kritisch was over Achille Ratti, de toekomstige paus Pius XI, in verband met zijn optreden in Polen (Hense en Chalmers, *Letters* 264). Ratti, die van 1918 tot 1921 apostolisch visitator en nuntius in Polen was, manifesteerde een uitgesproken pro-Poolse houding in een tijd waarin de jonge Poolse staat verwickeld was in een strijd om zijn bestaan. We weten niet welk aspect van Ratti’s Poolse activiteiten een negatieve reactie bij Brandsma veroorzaakten (dit werd door hem niet verder verklaard), maar dit soort intrigerende feiten kunnen extramurale neerlandici en historici van Nederlands-Poolse betrekkingen ongetwijfeld tot verder spuurwerk uitnodigen.

Letters to the Family laat ons voor de eerste keer kennismaken met enkele voorbeelden van de vroege poëzie van Titus Brandsma in een Engelse vertaling. De karmeliet schreef vanaf zijn schooltijd tot bijna aan zijn dood gedichten, maar aan zijn poëtisch talent dat hij (ondanks het postume, misprijzende oordeel van onder meer Ton Crijnen) onmiskkenbaar

¹ Zo komt b.v. de brief van 16 maart vanuit Amersfoort (“To Father Prior etc.”) zowel voor in Hense en Chalmers, *Mysticism in action* 313-314 als in Hense en Chalmers, *Letters* 466-467.

bezat, is nooit een aparte studie gewijd.² Zijn oeuvre is bescheiden, bestaande uit niet veel meer dan twintig gedichten, die hij voornamelijk voor familieleden schreef en vaak in brieven opstuurde. In *Letters to the Family* vinden wij drie dergelijke gedichten (brieven 2, 4, 5), waarvan de eerste, een verjaardagsgroet voor zijn moeder Tjijtje uit 1898, in het Nederlands geschreven is. De laatste twee, in het Fries, stuurde hij naar zijn zus Gatsche (Gatske) en haar man Michiel. Deze gedichten dateren van 6 december 1902 (Sint Nicolaas) en 1 januari 1903 (Nieuwjaarsdag).

Van deze gedichten bestaat tot nu toe geen kritische uitgave in het Nederlands (of Fries). Ze zijn ontstaan tijdens zijn verblijf in de Karmelietenhuizen in Boxmeer en Zenderen, en hebben de typische trekken van gelegenheidspoëzie, maar inhoudelijk zijn ze zeker niet naïef of clichématig. Integendeel, ze bezitten een geestelijke en intellectuele diepgang en zijn zelfs niet zonder humor. Dit maakt ze nog steeds tot aantrekkelijke lectuur. De vlotte, moderne, filologische (dus niet berijmde) vertaling naar het Engels geeft doeltreffend de betekenis van Brandsma's gedichten weer.

Het tweetal Friese gedichten laat zien hoe Titus zeer vroeg zijn belangstelling voor het Fries ontwikkelde, een taal die hij van huis uit kende. Hoewel zelfs vandaag de dag nog slechts ongeveer 25% inwoners van Friesland in het Fries schrijft, kreeg Brandsma ook deze vaardigheid onder de knie. In brief 4 bedankt hij Gatsche voor een “farmer's grammar” dat hij heeft ontvangen (vermoedelijk een leerboek Friese grammatica), en vervolgens beloofde hij haar een keurige brief in deze taal te schrijven (hij noemde het voor de grap een “farmer's letter”) (Hense en Chalmers, *Letters to the Family* 32).³ Het resultaat was onder meer zijn nieuwjaarsgedicht (brief 5). Uit dit gedicht blijkt bovendien dat Titus op de hoogte was van de contemporaine Friese poëzie. Het begint met verzen die “a quote from an unknown Frisian poet” (Hense en Chalmers, *Letters to the Family* 33) worden genoemd. In werkelijkheid komt dit citaat uit ‘Aldjiersjoun’, een lied van Friese dichter en taalactivist Jilles Klaasesz (of Klazes) (1822-1897) (Klaasesz, Wumkes). Door Klaasesz, een destijds populaire dichter, te citeren, vond Brandsma die zich in dit gedicht bewust profileerde als een nieuwkomer op het literaire veld aansluiting bij de bestaande Friese literaire traditie. We kunnen vooronderstellen dat Gatske en Michiel dit citaat dan ook makkelijk herkend zouden hebben.⁴

² “Hij zou zijn hele verdere leven blijven rijmen [...]. Het resultaat laat zien dat aan hem geen groot dichter verloren is gegaan, al zijn enkele gedichten interessant vanwege de mystieke gedachten die eraan ten grondslag liggen.” (Crijnen 33).

³ In het gedicht heet dit een “boerske spraakkunst”; Brandsma, “Neijjer”.

⁴ Over dit nieuwjaarsgedicht, de verwijzing naar het lied van Klazes, en over Brandsma's banden met Friesland sprak ik in mijn de lezing “Fries-Nederlandse tweetaligheid in het leven en werk van Titus Brandsma” tijdens de Dagen van het Nederlands op 18 november 2022 aan de Johannes Paulus II Katholieke Universiteit Lublin (Polen).

CONCLUSIE

De twee hier besproken delen van *The Collected Works of Titus Brandsma* zijn een zorgvuldig voorbereide, professioneel vertaalde, en in alle opzichten imposante bijdrage aan het onderzoek naar deze Nederlandse heilige. Beide delen zijn niet alleen een zeer boeiende lectuur voor Brandsma-kenners die naar specifieke informatie zoeken. Het is ook te verwachten dat ze een uitstekende inleiding tot het gedachtengoed van de Nederlandse karmeliet zullen zijn voor degenen, met name onder het internationale leespубliek, die met zijn leven en werk nog niet goed bekend zijn.

Een nauwkeurige lectuur van het geheel bevestigt de indruk dat de zeer uiteenlopende teksten die Brandsma gedurende zijn leven schreef niet alleen belangrijke historische artefacten zijn. Vanwege de boodschap die zij uitstralen, en dankzij hun in veel gevallen hoge literaire waarde, zijn ze ook relevant zijn voor de lezer van vandaag die met de waarden van Titus Brandsma affiniteit voelt. Op de internationale boekenmarkt sluit *The Collected Works* aan bij een groeiend aantal recente Engelstalige publicaties gewijd aan de karmeliet, waaronder de vertaling van de nieuwe biografie van Miguel Maria Arribas, O. Carm., *The Price of Truth. Titus Brandsma Carmelite* (2021). Gezien deze toenemende belangstelling kan men misschien zelfs de hypothese formuleren dat we Brandsma in de komende decennia zullen zien plaatsnemen tussen andere bekende Nederlanders als Erasmus of Huizinga, wier namen wereldwijd symbool staan voor de Nederlandse cultuur.

BIBLIOGRAFIE

ARCHIVALIA

Brandsma, Titus. "Neijjer." Archief- en Documentatiecentrum voor R.K. Friesland, Boxmeer, 22-2a, www.europeana.eu/pl/item/603/_providedCHO_NL_BwdADRFK_2_22_2a. Geraadpleegd op 18 jan. 2023.

LITERATUUR

"About." *The Writings of Titus Brandsma*. Titus Brandsma Instituut. 2014-. titusbrandsma.teksten.nl/about. Geraadpleegd op 18 jan. 2023.

Arribas, Miguel. *The Price of Truth. Titus Brandsma Carmelite*. Carmelite Media, 2022.

Bos, Anne-Marie. "Titus Brandsma: Getuige van God." *Acta Theologica* Supp, vol. 33, 2022, pp. 174-189, doi.org/10.18820/23099089/actat.sup33.13.

Crijnen, Ton. *Titus Brandsma. De man achter de mythe*. Valkhofpers, 2008.

"Dr. E.H. Hense (Elisabeth)." Radboud Universiteit, www.ru.nl/personen/hense-e. Geraadpleegd op 18 jan. 2023.

"Fr. Joseph Chalmers O.Carm." Curia Generalizia dei Carmelitani, ocarm.org/en/item/2461-fr-joseph-chalmers-o-carm. Geraadpleegd op 18 jan. 2023.

Guido Gezelle. *Mijn dichten, mijn geliefde. Een keuze uit de ooëzie van Guido Gezelle. Samen-gesteld en ingeleid door Piet Couppenier*. Poëziecentrum, 1994.

- Hense, Elisabeth, en Esther de Jel, redacteuren. *Titus Brandsma – Briefe an die Familie*. Aschendorff Verlag, 2020. Schriften des Forschungsinstituts der Deutschen Provinz der Karmeliten 2.2.
- Hense, Elisabeth, en Joseph Chalmers, redacteuren. *Titus Brandsma. Mysticism in Action*. Edizioni Carmelitane, 2021. The Collected Works of Titus Brandsma 1.
- Hense, Elisabeth, en Joseph Chalmers, redacteuren. *Titus Brandsma. Letters to the family*. Edizioni Carmelitane, 2021. The Collected Works of Titus Brandsma 2.
- Hense, Elisabeth, redacteur. *Titus Brandsma – Mystik und Martyrium*. Aschendorff Verlag, 2018. *Schriften des Forschungsinstituts der Deutschen Provinz der Karmeliten* 2.
- Klaasesz, Jilles. “Aldjersjoun.” *Van de Schelde tot de Weichsel*. Deel 3: *Friesland*, onder redactie van Johannes Albrecht Leopold en Lubbertus Leopold, J. B. Wolters, 1882, p. 163.
- Sailer, Gudrun. “Embassy of Netherlands Pays Tribute to Blessed Titus Brandsma (Interview with Ambassador Caroline Weijers).” *Vatican News*, 10 mei 2022, www.vaticannews.va/en/world/news/2022-05/embassy-of-netherlands-pays-tribute-to-blessed-titus-brandsma.html. Geraadpleegd op 18 jan. 2022.
- Verzamelde werken*. Radboud Universiteit, www.ru.nl/over-ons/overradboud/geschiedenis/titus-brandsma/vertaling-verzamelde-werken. Geraadpleegd op 18 jan. 2022.
- Wumkes, Geert Aeilco. “Claasesz, Jilles.” *Nieuw Nederlandsch biografisch woordenboek*. Deel 9, onder redactie van P. C. Molhuysen en P. J. Blok, A.W. Sijthoff, 1933, p. 520.